

TERZIJDE

DON PLAYBOY GIOVANNI

Achim Freyer graaft naar het archetype van de vrouwenverleider

Mozart en zijn librettist Da Ponte noemden hun opera *Il dissoluto punito ossia Il Don Giovanni* (De losbandige gestraft of Don Giovanni) een 'dramma giocoso', een speels of vrolijk drama. De opera werd gecreëerd te Praag in oktober 1787. Een jaar later werd hij te Wenen opgevoerd, overigens niet echt met succes. Het is pas veel later dat *Don Giovanni*, samen met *Così fan tutte* en *Le Nozze di Figaro* - alle op een libretto van zijn vriend en theaterdirecteur Lorenzo da Ponte - tot Mozart meestgespeelde opera's zou gaan behoren.

Zelf bewaar ik een speciale herinnering aan *Don Giovanni*, als eerste opera die ik zag. Dat was vijftig jaar geleden¹ in de Koninklijke Vlaamse Opera te Antwerpen, met Bert Roelants (pseudoniem van Renaat Verbruggen, de latere directeur van de KVO) als Don Giovanni en Edward De Decker als Leporello. Als tiener vond ik de in het Nederlands gezongen operavoorstelling best boeiend: leuke muziek met prettige melodieën, enkele folkloristische dansjes, en een spectaculair slot met wat sidder, beef en bibber. Decor en kostuums nogal rommelachtig, waarschijnlijk opgediept en bijeengezocht uit de bestaande voorraad, zoals dat toen nog gebruikelijk was, maar wel kleurrijk. Leuk verhaal. Mooie muziek.

Pas veel later ben ik aan de luchthartigheid van het verhaal gaan twijfelen. Is Don Giovanni niet een schaamteloze vrouwenverleider, een verkrachter en een moordenaar? Toch zat de zaal toen, en ook weer vandaag, met pretoogjes naar de fratsen van die super macho te kijken. Niet enkel de mannelijke toeschouwers overigens, ook de vrouwelijke. Indien het hoofdpersonage een zekere Giovanna was geweest die enkel en alleen in Spanje 1003 mannen had verleid, zou deze vrouw waarschijnlijk op veel minder sympathie kunnen rekenen, en als een hoer of minstens als een ziekelijk manziek wijf bestempeld worden. Maar Juan of Giovanni? Wat hij ook uithaalt, hoeveel harten hij ook breekt, hoeveel relaties hij ook stuk maakt, hoeveel vrouwen hij ook verkracht, en hoeveel vaders van verleide dochters hij ook neersabelt: hij blijft sympathiek.

Hoewel het verhaal van de 'onverbidelijke vrouwenverleider' allicht veel ouder is, wordt de Spaanse auteur Tirso de Molina (1584-1648) als de schepper en de naamgever van Don Juan beschouwd, in zijn theaterstuk *El Burlador de Sevilla y Convidado de Piedra* (De Spotter van Sevilla en de stenen Gast²) uit 1630. De verhaalelementen die later in zovele bewerkingen de vaste ingrediënten zijn, kunnen we hier reeds vinden: Don Juan Tenorio is een succesvolle playboy (bij Tirso afkomstig uit het Italiaanse Napels, een stad die in de 17de eeuw onder Spaans bestuur stond) die ondermeer een Doña Ana de Ulloa probeert te verleiden en die haar vader - de commandeur Gonzalo - in een duel doodt. Hij verleidt onder meer nog de bruid op een boerenbruiloft en nodigt het standbeeld van de commandeur Gonzalo uit voor een etentje, dat plaats vindt in de grafkelder van de familie Ulloa. Wanneer Don Juan Tenorio daar verschijnt geeft hij de commandeur een hand, en wordt hij door het helse vuur gedood. In de versie van Tirso speelt ook de Koning nog een opvallende rol, en heet de knecht van het hoofdpersonage Catalinon, en niet Leporello zoals bij Da Ponte.

Molière (1622-1673) maakte enkele decennia later van Don Juan een notoire atheïst en voegde in zijn komedie³ uit 1665 onder meer het personage van Donna Elvira toe, die door Don Juan uit een klooster was ontvoerd en die vervolgens door hem in de steek was gelaten maar die hem desondanks hondstrouw blijft volgen. Zij komt ook voor in de versie van librettist Lorenzo da Ponte. Don Juan komt hier wat minder anarchistisch over dan bij Molière, hij is veeleer een losbandige edelman, een vrouwengek die niet altijd krijgt waar hij op uit is, en die uiteindelijk gestraft wordt. Maar als outlaw is hij toch erg sympathiek.

Psychologen en psychiaters kunnen wellicht beter naar verklaringen zoeken, zoals ze dat ook kunnen bij moordenaars en kinderverkrachters die in de gevangenis liefdesbrieven krijgen toegestuurd van bewonderaars. En ter verdediging van de vrouwenverleider Don Giovanni in de 'brave' Da Ponte versie kan worden gezegd, dat hij Donna Anna net niet heeft verkracht, dat hij de commandeur gedood heeft uit zelfverdediging, dat het pasgehuwde boerenmeisje Zerlina nogal gretig op zijn avances is ingegaan (uitlokking?) en hij haar overigens ook niet heeft verkracht, en dat hij door die hysterische kwezel van een Donna Elvira simpelweg werd gestalkt.

De discussie kan ook naar het archetypische vlak worden gebracht: de aandacht is reeds vroeger gevestigd op de verwantschap tussen de figuur van Faust, en Don Juan. Beiden kwamen ze in opstand tegen de moraal van de heersende godsdienst, en de voorschriften van de gevestigde sociale orde. Al streefde Faust het geestelijke genot na, en Don Juan het vleselijke.

Don Giovanni door De Vlaamse Opera
(Foto: Annemie Augustijns)

In Mozarts tijd, circa anderhalve eeuw na Tirso en een goede honderd jaar na Molière, was het verhaal van Don Juan nog steeds zeer populair. Er circuleerden rond 1787 overigens nog operaversies op hetzelfde thema ondermeer van Righini, Calegari, Gardi en Gazzaniga, die de tand des tijds echter niet hebben kunnen doorstaan.

De voorstelling die de Vlaamse Opera in zijn seizoen 2006-2007 aanbood, is een coproductie met L'Opéra National du Rhin en de Schwetzingen Festspiele. En het is een reprise van een productie die in 1996 door de decorontwerper en regisseur Achim Freyer was geconcipeerd voor het Teatro La Fenice in Venetië, dat echter vóór de productie in première kon gaan door brand werd verwoest. Freyer herwerkte zijn regieconcept, en de productie werd uiteindelijk in een circustent in Venetië gespeeld. In 1998 werd de productie nogmaals aangepast voor de Opéra du Rhin te Straatsburg in samenwerking met de Schwetzingen Festspiele en de operahuizen van Lissabon en Montpellier. De voorstelling werd enkele jaren geleden ook reeds op ARTE uitgezonden. Loont het nog wel de moeite om een operaproductie van tien jaar geleden opnieuw op de planken te zetten? Is dit opgewarmde kost?

Freyer

Achim Freyer werd in 1934 geboren, en kreeg een opleiding als beeldend kunstenaar in het toenmalige Oost-Berlijn. Hij werkte als scenograaf voor beroemde theaterregisseurs zoals Ruth Berghaus en Benno Besson. Als plastisch kunstenaar nam hij twee keer deel aan 'Documenta', de befaamde internationale tentoonstelling voor beeldende kunst in Kassel (in 1977 en 1987). Als zelfstandig regisseur die tevens zijn eigen decors en kostuums ontwierp, werkte hij in de belangrijkste operahuizen, althans deze die een vernieuwend beleid voeren. In België is hij bekend voor zijn regies van *Tristan und Isolde* (1994) en *Ballata* (2002) in De Munt.

Voor zijn regie van *Don Giovanni* liet Freyer zich inspireren door de Italiaanse commedia dell' arte, maar dan niet zozeer de traditionele 'oude' volkse commedia dell' arte die bijvoorbeeld Carlo Goldoni (1707-1793) eerst geestdriftig had beoefend (denk aan *Il servitore di due padroni*, 1745), en nadien had bestreden om het theater in de richting van de comédie de mœurs te stuwen (denk aan *La Locandiera*, 1751) om ze later als 'huisauteur' van de Comédie Italienne te Parijs opnieuw toe te passen (denk aan *Le bourgeois bienfaisant*, 1771). Freyer lijkt me veeleer geïnspireerd te zijn door de meer stijlvolle vormen van de com-

media dell'arte, zoals van Goldoni's concurrent te Venetië, Carlo Gozzi (1720-1806). Goldoni schreef zijn stukken in het dialect, Gozzi daarentegen was een voorstander van het zuivere Toskaans (of Algemeen Beschaafd Italiaans). Toen Goldoni als argument zijn grote succes bij het publiek aanhaalde, ging Gozzi ook toneelstukken schrijven om aan te tonen dat je met een zuivere taal ook succes kan behalen. De platvloerse onderwerpen van de commedia dell'arte verving hij door fiabe of sprookjesspelen, maar hij behield een aantal traditionele elementen zoals de halfmaskers. Enkele van zijn spelen werden later door componisten als onderwerp voor hun opera's genomen (zoals *La Principessa Turandot* en *l'Amore delle tre Melarance*).

In zijn regiewerk is Freyer steeds een beeldend kunstenaar gebleven. Bij de *Don Giovanni* van Freyer zijn de zangers ook gemaskerd. Maar ze dragen gestileerde, eenkleurige kostuums, die mijlenver verwijderd zijn van de bonte en veelkleurige traditionele commedia dell'arte kostuums. De meeste kostuums zijn ook niet echt handig om in te bewegen, en niet geschikt voor de erg beweeglijke 'traditionele' speelwijze. Het decor is een eenvoudig ellipsvormig podium, met daar rond wat gordijnen. Freyer maakt graag gebruik van pastelkleuren, en zowel de kostuums als het decor kunnen van kleur veranderen, door een aangepaste belichting.

De opera *Don Giovanni* geeft door zijn aangedikte komische meester-knecht scènes (Giovanni-Leporello) en zijn folkloristische elementen (de boerenbruiloft) dikwijls aanleiding tot een komisch-folkloristische voorstelling, erg *giocos*, typisch *opera buffa*. Bij Freyer krijgt de opera door zijn verregaande stilering en zijn bij wijlen ook erg statische speelstijl een symbolische dimensie. Don Giovanni wordt een archetype: het mannetjesdier dat instinctief zijn zaad zoveel mogelijk wil verspreiden. En ook de andere hoofdpersonages verwijzen naar het instinctief menselijk gedrag. Niet alleen de kracht (de sterkste stier is leider van de kudde), maar ook de macht, de invloed, de maatschappelijke positie trekt bij de menselijke soort het wijfjesdier aan. Het eenvoudige meisje Zerlina zou maar wat graag hogerop willen klimmen. Donna Elvira is haast ergerlijk in haar achternalopen van de prijsstier. En ook Donna Anna lijkt in haar achtervolging van Don Giovanni niet enkel gedreven te zijn door wraakgevoelens om de dood van haar vader want in de voorstelling lijkt het wel of ze maar al te graag in haar bed de viriele Giovanni zou willen hebben eerder dan haar wel erg sullige verloofde Don Ottavio.

Toch maakt Freyer van *Don Giovanni* geen 'Lehrstück' à la Brecht. De boodschap neemt niet de bovenhand, en de voorstelling blijft genoeg *giocos* om de

hele avond blijvend te boeien. Maar Freyer geeft op het einde de goede verstaander toch even mee: het is niet de traditionele moraal en de zorgzame 'nieuwe man' Don Ottavio die hier als winnaar uit de bus komt. Donna Anna schuift zijn hernieuwd huwelijksaanzoek op de lange baan. De macho Don Giovanni is wel ter helle gevaren, maar zal als een feniks uit zijn as verrijzen.

In de versie van de Vlaamse Opera⁴ berustte de muzikale leiding bij Andreas Sperring, en de herinstudering gebeurde onder leiding van Anjara Amos en Frans Willem De Haas. Solisten en koor voerden erg professioneel het door de regie opgelegde stijlconcept uit, en Claire Rutter (Donna Anna), Matthias Klink (Don Ottavio), Elisabeth Scholl (Donna Elvira), Hendrickje Van Kerhove (Zerlina), Tijl Faveyts (Masetto) en Kurt Gysen (Commendatore) lieten hun personages uitstekend in het erg smalle niemandsland tussen het te sympathieke, te clichématige en te karikaturale archetype evolueren. Lionel Lhote (Leporello), met overigens uitstekende vocale kwaliteiten, liet zich soms wat meeslepen door de reacties van het publiek, maar ook dit bleef binnen de perken en paste overigens bij het personage van zijn knechtfiguur.

Ik had deze voorstelling reeds op ARTE gezien, enkele jaren geleden, en toen reeds had ze een grote indruk op me gemaakt door haar soberheid en haar indringende kracht. De hernieuwde kennismaking live op de planken, heeft deze indruk bevestigd. Ze is alles behalve opgewarmde kost. Ze verdient ten volle deze herinstudering, als merkwaardig referentiepunt in de lange en boeiende opvoeringsgeschiedenis van de opera's van Mozart in het algemeen, en van *Don Giovanni* in het bijzonder.

Toon BROUWERS

NOTEN

- 1 Voorstelling gezien op zaterdag 2 november 1957, dirigent Johannes den Hertog, regie Karel Schmitz. Het programmaboekje vermeldde geen decor- en kostuumontwerper.
- 2 Een vrij recente vertaling: Tirso de Molina, *De Spotter van Sevilla en de stenen Gast* (Vert. Dirk De Keyzer). Antwerpen: Dedalus, 1991.
- 3 'Don Juan ou le festin du pierre' werd op 15 februari 1665 voor het eerst opgevoerd aan het Parijse hof, met Molière zelf in de rol van de knecht Sganarelle. Na drie weken verdween het stuk om onduidelijke redenen van de affiche.
- 4 Voorstelling gezien te Gent, op 10 mei 2007.